

право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. – М., 2001. – 22 с.

12. Разработка модели специалиста-сотрудника уголовно-исполнительной инспекции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.penalreform.org/russian/altern_rus8.htm.

13. Ващенко Р., Сулицький В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених / Р. Ващенко, В. Сулицький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / за ред. В. Синьова та ін. – К. : КІВС ; «МП Леся», 2003. – № 8. – С. 29–37.

14. Альперн Л. Тюрьма с человеческим лицом. О посещениях женских пенитенциарных учреждений в Польше / Л. Альперн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://index.org.ru/journal/18/18-alpern-2.html>.

УДК 343.4(477)

НАЗАРЕНКО Д.О.

ВІДМЕЖУВАННЯ ВБИВСТВА З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглянуто відмежування вбивства з особливою жорстокістю від умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України); тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 Кримінального кодексу України) та катування (ст. 127 Кримінального кодексу України).

Ключові слова: умисне вбивство, катування, особлива жорстокість, відмежування злочинів.

В статье рассмотрено отграничение убийства с особой жестокостью от умышленного убийства (ч. 1 ст. 115 Уголовного кодекса Украины); тяжелого телесного повреждения, повлекшего смерть потерпевшего (ч. 2 ст. 121 Уголовного кодекса Украины) и пыток (ст. 127 Уголовного кодекса Украины).

Ключевые слова: умышленное убийство, пытки, особая жестокость, отграничение преступлений.

Differentiations of murder with cruelty and intended killing (p. 1 art. 115 Criminal Code of Ukraine); serious injury to health resulting in death (h. 2 art. 121 Criminal Code of Ukraine) and torture (art. 127 Criminal Code of Ukraine) are examined in this paragraph.

Key words: intended killing, torture, cruelty, demarcation of crimes.

Актуальність теми. Від правильної кваліфікації вчиненого діяння залежить уся організація розкриття і розслідування злочину, своєчасне вирішення питання підслідності та підсудності кримінальної справи, об'єктивне і справедливе покарання винних. Для правильної оцінки вчиненого необхідно за виявлення ознак, властивих виключно скоєному діянню, відмежувати останнє від усіх інших. Лише в такому разі можна дійти єдиної сукупності ознак, яка, з одного боку, характеризуватиме саме цей злочин, а з другого – відрізнятиме його від усіх інших.

Варто погодитися з думкою авторів, які виокремлюють такі склади злочинів, на підставі спільності ознак, що їм притаманні:

- склади злочинів не мають жодних спільних ознак (окрім осудності та віку);
- склади мають невелику кількість загальних ознак;
- склади злочинів мають значну кількість загальних ознак;

© НАЗАРЕНКО Д.О. – доктор юридичних наук, член правління (Інститут соціально-політичних ініціатив)

– склади злочинів містять усі загальні ознаки, окрім однієї [1, с. 115].

На підставі вищезазначеного можна зауважити, що питання розмежування суміжних складів злочинів є важливим для науки кримінального права, адже його розкриття дозволяє розмежувати злочинні та незлочинні діяння, виключити помилки в слідчій і судовій практиці щодо кваліфікації діянь винних осіб і встановити їм відповідне покарання.

Стан наукового дослідження. Проблеми кримінальної відповідальності за навмисне вбивство й окремі його види у своїх працях досліджували багато вітчизняних науковців, а саме: Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.О. Бурко, В.І. Борисов, В.О. Глушков, О.В. Гороховська, В.К. Гришук, В.Т. Дзюба, Н.А. Дідківська, М.Й. Коржанський, М.П. Короленко, В.М. Куц, В.М. Мамчур, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.Т. Нор, Л.А. Остапенко, В.М. Смітійко, В.В. Сташис, С.А. Тарарухін, Є.В. Фесенко, С.Д. Шапченко, С.С. Яценко та ін.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що з особливою жорстокістю можуть бути вчинені й вбивства, що мають так звані привілейовані ознаки, тобто вбивства, відповідальність за вчинення яких передбачені ст. ст. 116–118 Кримінального кодексу (далі – КК) України, на підставі чого можна дійти висновку, що такі злочини можна визначити суміжними, але через те, що згідно з п. 8 постанови пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи»: «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості» [2], ми вважаємо за доцільне не приділяти окремої уваги порівняльній характеристиці зазначених складів злочинів.

Метою статті є відмежування вбивства з особливою жорстокістю від суміжних складів злочинів.

Аналізуючи чинне кримінальне законодавство можна дійти висновку, що найбільш суміжними складами з передбаченим п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України є такі: умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України); тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України); катування (ст. 127 КК України). Розглянемо детальніше питання розмежування таких злочинів.

Умисне вбивство з особливою жорстокістю та умисне вбивство

Суміжність зазначених злочинів є очевидною, оскільки злочин, передбачений п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, є кваліфікованим видом умисного вбивства і проявляється, передусім, у тому, що передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у виді смерті потерпілого. На підставі згаданого можна також зазначити, що такі склади мають тогожні родові об'єкти – життя людини.

Крім того, суміжність таких злочинів виражається у можливості вчинення тогожних дій, спрямованих на досягнення зазначеного результату, тобто в характері вчинених дій, оскільки вчинення навмисного вбивства також може супроводжуватися спричиненням багатьох тілесних ушкоджень, нанесенням великої кількості ударів тощо.

Відмінними рисами зазначених злочинів є те, що під час вчинення навмисного вбивства з особливою жорстокістю діяння є надмірним з погляду спричинення наслідку, характерного для складу відповідного злочину, тобто винною особою вчиняються такі діяння, які є зайвими для позбавлення життя іншої людини. Водночас необхідно зауважити, що під час вчинення такого злочину умисел винного спрямований на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань, умисел же в разі навмисного вбивства спрямований лише на позбавлення життя іншої людини.

На підставі зазначеного, на нашу думку, можна дійти висновку, що відмінно рисою таких складів злочинів є спосіб їх вчинення, який у разі вчинення злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, виявляється в таких діях злочинця, що спричиняють особливі мучення (фізичні та/або психічні) потерпілому або іншим особам.

Відмінність зазначених злочинів також виявляється у спрямованості умислу винної особи. У разі вчинення навмисного вбивства умисел особи спрямований лише на заподіяння смерті іншій особі, а під час вчинення навмисного вбивства з особливою жорстокістю – на спричинення смерті іншій особі шляхом заподіяння особливих мучень (психічних або фізичних страждань) потерпілому та/або іншим особам.

Отже, можна дійти висновку, що під час вчинення умисного вбивства винна особа повинна усвідомлювати, що вона спричиняє смерть іншій особі, а під час умисного вбивства з особли-

вою жорстокістю винна особа має усвідомлювати, що вона спричиняє смерть іншій особі саме шляхом заподіяння особливих мучень потерпілому та/або іншим особам.

Умисне вбивство з особливою жорстокістю та тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого

Відповідно до ч. 1 ст. 121 КК України, тяжке тілесне ушкодження розуміється як тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу чи інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи неоправдане знівечення обличчя [3, с. 68].

Суміжність зазначених злочинів виявляється у наслідках, що настають в результаті їх вчинення, тобто смерті потерпілого.

Крім того, суміжність таких злочинів виявляється в можливості здійснення тотожних дій під час їх вчинення, оскільки тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого також можуть супроводжуватися вчиненням таких дій, що спричиняють особливі мучення (фізичні та/або психічні) потерпілому. Для підтвердження зазначеного необхідно також зауважити, що законодавцем як окрема кваліфікована ознака в ч. 2 ст. 121 КК України передбачене спричинення тяжкого тілесного ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, яке полягає в тому, що потерпілому спричиняються тяжкі страждання, спрямовані на заподіяння останньому нестерпного фізичного болю (тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, застосування термічних факторів та інші аналогічні дії) [4, с. 297]. Такі діяння, на нашу думку, безумовно, можуть бути причиною смерті людини, незважаючи на те, що вона не охоплюється умислом винної особи.

Але відмінною рисою таких злочинів у такому разі є те, що під час вчинення навмисного вбивства з особливою жорстокістю такі діяння спрямовані саме на спричинення особливих мучень (страждань) потерпілому для позбавлення останнього життя і є надмірними щодо такого наслідку. У разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, вони також можуть бути надмірними, тобто зайвими щодо наслідків, але вони безпосередньо не спрямовані на позбавлення потерпілого життя.

Також відмінною рисою зазначених злочинів є форма вини. Суб'єктивний бік злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, як вже зазначалося, характеризується виною виключно у формі умислу (прямого чи непрямого). Суб'єктивний бік злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, характеризується змішаною (подвійною) формою вини. Така форма має місце у разі неоднакового ставлення суб'єкта злочину до вчинення суспільно небезпечного діяння та суспільно небезпечних наслідків, що настали в результаті його вчинення, тобто має місце умисел щодо вчинення діяння та необережність щодо настання наслідків [5, с. 57 – 61].

У разі завдання тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, на нашу думку, має умисел щодо вчинення діянь, спрямованих на заподіяння таких тілесних ушкоджень, тобто винна особа усвідомлює і бажає їх вчинити, та необережність (злочинна недбалість або злочинна самовпевненість – *Д. Н.*) щодо наслідків у виді смерті, тобто винна особа мала можливість передбачити або легковажно розраховувала на її ненастання.

Отже, відмінність таких злочинів, полягає в тому, що в разі вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (тобто усвідомлює, що внаслідок таких дій потерпілому будуть завдані тяжкі тілесні ушкодження – *Д. Н.*), але не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у виді смерті (тобто її умислом не охоплюється завдання смерті потерпілому – *Д. Н.*).

Умисне вбивство з особливою жорстокістю та катування

Відповідно до ст. 127 КК України, катування розуміється як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучень або інших насильницьких дій [3, с. 70].

Суміжність таких злочинів виявляється у способі їх вчинення, оскільки під час їх вчинення потерпілому завдаються сильні фізичні або моральні страждання. У разі катувань, так само як і під час вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю, можливе завдання потерпілому тяжких страждань, спрямованих на заподіяння останньому нестерпного фізичного болю. Винятком з наведеної подібності є те, що в разі вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю

діяння винної особи кваліфікуються за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України і тоді, коли вона вчиняє зазначені вище діяння щодо трупа.

Відмінними рисами згаданих складів є, по-перше, різноманітність наслідків, що є результатом їх вчинення. Злочин, передбачений п. 4 ч. 2 ст. 155 КК України, вважається закінченим із моменту настання смерті потерпілого, що супроводжується умисним застосуванням психічного та/або фізичного насильства безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину, необов'язкового (надмірного) для настання смерті потерпілого, спрямованого на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань. Злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 127 КК України, вважається закінченим із моменту заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання.

Отже, можна дійти висновку, що злочин, зазначений законодавцем у п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, передбачений ним як злочин із матеріальним складом у злочин, зазначений у ст. 127 КК України, передбачений як злочин із формальним складом.

Відмінність зазначених злочинів також виявляється у спрямованості умислу. У разі вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю умисел винної особи спрямований на заподіяння потерпілому смерті, тобто винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх діянь (те, що вона вчиняє діяння, спрямовані на умисне вбивство з особливою жорстокістю – *Д. Н.*) і передбачає настання суспільно небезпечних наслідків (те, що внаслідок таких діянь потерпілому буде спричинена смерть – *Д. Н.*). У разі катування умисел винної особи спрямований на заподіяння потерпілому сильного фізичного болю або фізичних чи психічних страждань, тобто винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх діянь (те, що вона вчиняє діяння шляхом заподіяння побоїв, мучення чи інших насильницьких дій, спрямовані на заподіяння потерпілому сильного фізичного болю або фізичних чи психічних страждань – *Д. Н.*) і на підставі того, що такі діяння передбачені законодавцем як злочин із формальним складом, бажає вчинити саме такі діяння.

Варто зазначити, що відмінність розглянутих злочинів виявляється в тому, що законодавець у злочині, передбаченому ст. 127 КК України, обов'язковою вважає таку ознаку суб'єктивної сторони, як мета. Тобто зазначені вище діяння вчиняються винною особою з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їхній волі, зокрема й отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, скоєні нею чи іншою особою, чи в скоєнні яких вона чи інша особа підозрюються, а також з метою залякування чи дискримінації її або інших осіб. У злочині, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, такі факультативні ознаки суб'єктивного боку, як мотив і мета, не є обов'язковими і на кваліфікацію не впливають.

Крім того, відмінною рисою зазначених складів злочинів є те, що, відповідно до положень ч. 2 ст. 22 КК України, суб'єктом злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, є фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку, а суб'єктом злочину, передбаченого ст. 127 КК України – фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Необхідно також зауважити, якщо в разі катування потерпілому була заподіяна смерть, настання якої не охоплювалося умислом винної особи, дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю статей – ст. 127 «Катування» та ст. 119 «Вбивство з необережності». Якщо ж під час вчинення дій, передбачених диспозицією ст. 127 КК України, умисел винної особи не був конкретизований щодо наслідків, тобто вона їх вчиняла із зазначеною вище метою і допускала можливість наслідків у виді смерті потерпілого, її дії необхідно кваліфікувати за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України (у разі необхідності такі дії також додатково кваліфікуються за іншими відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України).

Отже, аналіз норм Особливої частини КК України показав, що суміжними злочинами щодо передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України «умисного вбивства з особливою жорстокістю» є злочини, передбачені ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство – *Д. Н.*); ч. 2 ст. 121 КК України (тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого – *Д. Н.*); ст. 127 КК України (катування – *Д. Н.*).

Відмінною рисою між умисним вбивством і умисним вбивством з особливою жорстокістю є спосіб вчинення зазначених злочинів, який під час вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю виявляється у діях, що спричиняють особливі фізичні мучення та/або психічні страждання потерпілого або інших осіб, і такі діяння є надмірними з погляду спричинення наслідку у вигляді смерті потерпілого.

Крім того, зазначені злочини розрізняються між собою спрямованістю умислу. Відмінною рисою умисного вбивства з особливою жорстокістю й умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, є те, що в разі завдання умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, діяння безпосередньо не спрямоване на позбавлення потерпілого життя.

Форма вини є також відмінною рисою зазначених злочинів. Суб'єктивний бік умисного вбивства з особливою жорстокістю характеризується виною виключно у формі умислу (прямого чи непрямого – *Д. Н.*), а суб'єктивний бік умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, характеризується змішаною (подвійною – *Д. Н.*) формою вини.

Відмінними рисами умисного вбивства з особливою жорстокістю та катування є різні наслідки, що є результатом їх вчинення, а саме: умисне вбивство з особливою жорстокістю за структурою об'єктивного боку є матеріальним складом, і вважається закінченим з моменту настання смерті потерпілого, а злочин, передбачений ст. 127 КК України – формальним, тобто вважається закінченим із моменту вчинення діянь, передбачених у диспозиції.

Відмінність таких злочинів також виявляється у спрямованості умислу. Під час умисного вбивства з особливою жорстокістю умисел винної особи спрямований на заподіяння потерпілому смерті, а в разі катування умисел винної особи спрямований на заподіяння потерпілому сильного фізичного болю або фізичних чи психічних страждань і обов'язкова наявність спеціальної мети, яка в разі вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю є факультативною та на кваліфікацію не впливає.

Список використаних джерел:

1. Фесенко Е.В. Смежные составы преступлений и их разграничение / Е.В. Фесенко // Проблемы правопедения. – К. : Вища школа, 1988. – Вып. 49. – С. 114 – 119.
2. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи. Постанова Пленуму Верховного суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 // Вісник Верховного Суду. – 2003. – № 1(35).
3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / під ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
5. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.